

Češka, Josef

[**Dějiny starověku. Za redakce V.N. Ďjakova a S.I. Kovaljova**]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1965, vol. 14, iss. E10, pp. 377-381

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109391>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Dějiny starověku. Za redakce V. N. Ďjakova a S. I. Kovaljova. Z ruského originálu přeložili J. Bronec, J. Cetyl, K. Cigna, E. Havlová, R. Hošek, F. Kalousek a Ž. Zlatuška, rejstřík připravil R. Pernička, předmluvu napsal a ilustrace vybral J. Burian. NPL Praha 1963, stran 779, cena váz. výt. 54, — Kčs.

Po celých deset let jsme slibovali studentům historie, že v nejbližší době vyjde taková učebnice starověkých dějin, která by pro ně byla studijně plně zvládnutelná a která by přitom vyhovovala vysokoškolským požadavkům. Před desíti lety byla totiž v Brně přeložena do češtiny kniha *Istorija drevnego mira*, jež vyšla r. 1952 v SSSR pod redakcí V. N. Ďjakova a N. M. Nikolského. Odbornou redakci českého překladu vzal tehdy na sebe prof. F. Stiebitz, dnes již zesnulý, a ten s přesností a svědomitostí mu vlastní připojoval k výkladu své kritické poznámky, upravoval text a odstraňoval různé nepřesnosti originálu i překladu. Po nějaké době však prof. Stiebitz dospěl k závěru, že je pro něj tato práce příliš namáhavá, namáhavější, než kdyby psal sám celou učebnici, a proto se jí raději zřekl. Mezitím však r. 1956 vyšlo v SSSR nové vydání téže učebnice, které tentokrát redigovali V. N. Ďjakov a S. I. Kovaljov a pro něž jednotlivé partie připravili A. P. Každan (prvobytná společnost), N. M. Nikolskij, A. P. Každan, A. J. Abramovič, G. F. Iljin, A. M. Filippov (starověký Východ), A. K. Berger, A. A. Děkonskij, D. I. Nubelman, O. A. Rotberg (starověké Řecko) a V. N. Ďjakov (starověký Řím). Český překlad byl tedy upraven podle nového ruského vydání, ale trvalo ještě několik let, než vyšel a než ho mohli čeští studenti začít užívat.

Již vznik knihy, o které zde podáváme svou úvahu, nás jaksi upozorňuje na to, že od ní nesmíme očekávat shrnutí nejnovějších výsledků marxistického bádání o starověku, zejména v těch úsecích, které byly teprve v posledních letech oprošťovány od dogmatismu. Snad proto učiním nejlépe, když na některé její pozůstatky tohoto neblahého směru nedávných let hned upozorním. Kromě značně jednostranného zdůrazňování zásluh ruských a sovětských vědců a kromě nadbytečně častého užívání citátů z děl zakladatelů marxismu — mám na mysli konkrétně ty citáty, které nemají charakter metodologických návodů — jde, jak myslím, hlavně o tyto věci: na str. 85 se dogmaticky odmítá teorie o „asijském způsobu výroby“, na str. 95, 143 n., 323 aj. se přeceňuje v rozporu s nynější marxistickou orientalistickou koncepcí úloha otroků ve starověkých orientálních despociích a nadto se také více méně anachronisticky kritizuje činnost některých starověkých reformátorů, jejichž cílem nebylo osvobodit otroky (srov. např. hodnocení činnosti Kleomena III. na str. 425). Ostatně i některé pochybené a reakční názory buržoazních historiků by měla učebnice, která si činí vědecké ambice, vyvracet jinak než pouhým odmítavým gestem (srov. např. odmítnutí reakční vývojové koncepce E. Meyera na str. 344), aniž by se měla uspokojovat takovou argumentací, jakou nacházíme např. na str. 602 při hodnocení evangelíí jako historického pramene; čteme tam totiž: „Tato tradice evangelíí je nepochybným mýtem, neboť za prvé v ní převládají zjevné prvky mýtu a za druhé v historických pramenech z té doby není ani jedině věrohodné zmínky o Ježíši z Nazaretu.“

Dogmatická je zčásti i přílišná generalizace Aristotelova a zvláště pak Varronova označení otroka za „nástroj“ (str. 339, 341, 514), neboť z hlediska ekonomického kladli antičtí spisovatelé otroky, pokud v nich neviděli lidi nejnižší společenské vrstvy, do jedné skupiny s dobytčím, podle Varrona nota bene zařazovaného opět mezi „nástroje“. Správně u nás poukázala J. Nováková v *Listech filologických I (LXXVI)*, 1953, str. 229—235, že bychom měli často citované Varronovo „instrumentum“ překládat v dané souvislosti nejspíše termínem inventář, ale sovětská historiková sledují československou marxistickou literaturu méně soustavně než my literaturu sovětskou, a tak zůstává v učebnici kromě jakési aktualizace, přirovnávající otroka k automatu (str. 339), vše při starém.

Jan Burian, který vybral k českému překladu ilustrace, poukázal již ve své předmluvě na některé klady i nedostatky díla, a také cílem mé úvahy není vzbudit k tomuto dílu nedůvěru, nýbrž pouze upozornit čtenáře, jak ho s největším prospěchem užívat. V knize nalezneme nejednu

pěknou partii, přičemž vcelku za zdařilejší pokládám první dvě její třetiny než třetinu poslední. Nejsme sice spokojeni ani s příliš stručným a schematickým výkladem o společnosti helénistické, ale o tom, čím chce V. N. Ďjakov, autor římských dějin, poučit čtenáře o „agonii“ pozdní římské říše na str. 682—688, nevím vsutku, co si pomyslit. Povrchnost se zde totiž střídá s hrubými věcnými omly, které uvádět na pravou míru by znamenalo psát ten úsek prakticky znovu. Jako takřka odstrašující příklad zploštělého výkladu, hemžícího se nadto historickými nepřesnostmi, jsou dva odstavce na str. 684 n., ze kterých se má student poučit o politických dějích z let 337—395.

Je vždy těžkým problémem, jak napsat poměrně stručnou učebnici dějin a nevynechat při tom nic podstatného. Proto musí být odborník při posuzování každé takové knihy do značné míry ohleduplný, tj. nesmí od ní chtít vše, co sám pokládá za důležité. Ale zároveň je nutné klást na každou učebnici nej přísnější vědecká hlediska, poněvadž z ní čerpá své vědomosti poměrně velké množství mladých lidí. Proto také pokládám jako učitel, jehož posluchači v současné době užívají Ďjakovovy a Kovaljovovy učebnice při studiu starověkých dějin, za nutné nikoli rozvádět to, co je v knize správné a výstižné, nýbrž zaměřit své kritické poznámky především na to, co je z ní třeba přijímat jen s rezervou a co je v ní třeba hned korigovat. Nemohu totiž jako učitel nemít na mysli určité minimum, pod které nelze jít.

Tohoto minima není bohužel vždy dosaženo zejména v oddíle o římských dějinách. Pro opominutí důležitých souvislostí, pro velmi problematická hodnocení některých událostí, pro výskyt závažných věcných chyb a dávno překonaných názorů i pro zkraslování vývojového procesu občasnými anachronismy mohou totiž uvést celou řadu dokladů. Např. na str. 499 vyznívá Hannibalův pochod na Řím jako vyvrcholení jeho úspěchů v druhé punské válce, na str. 500 není vůbec vyložena podstata tzv. první makedonské války a na str. 495 je zamlčen ten fakt, že Římané využili povstání žoldnérů proti Kartágu po první punské válce k obsazení Sardinie. Na str. 624 se pak popíráním možnosti pronásledování křesťanů — raději bych tu řekl žido-křesťanů — v Římě za Nerona bere nepřímou a potaz Engelsovo datování Apokalypsy de r. 68—69 (srov. str. 661), které je pro marxistickou chronologii novozákonních spisů nanejvýš důležité. Na důsledek odmítavého stanoviska se mimoto nehledí ani při popření obvyklého názoru, že chtěl Spartakus odvést z Itálie otroky, jejichž vůdcem se stal (str. 565 n.); jinak by si autor musil uvědomit, že tímto svým pojetím staví Spartaka do nepřiznivého světla jako vojenského стратега, který se dal v jižní Itálii zcela zbytečně obklíčit. Dále je mylné tvrdit, že se kvalita otroků v II. stol. n. l. zhoršila (str. 651), neboť se zde nebere zřetel na otroky narozené v domě (vernae), v té době velmi početné. Za správné nelze ostatně uznat ani hodnocení reformátorské činnosti bratří Grakchů (str. 539), protože se o ní mluví tak, jako by byla přispěla ke zvýšení politického uvědomění lidových mas proti vůli samých Grakchů.

V líčení římských dějin se také uvádějí tu a tam taková mínění, která byla již většinou v minulém století překonána novými poznatky. Týká se to např. teorie o původu plebejů jako původního římského obyvatelstva (str. 465), hodnocení kapitolské vlčice jako díla řeckých mistrů z Kum (str. 467) i přiřítání autorství Semproniova zákona o provincii Asii jak Tiberiu (str. 536), tak Gaiu Grakchovi (str. 538).

K závažnějším anachronismům patří pak názor, že prý se „aes grave“ objevuje již v VII. stol. př. n. l. (str. 467). Ďjakov mimoto nepochopil správné důvod, proč se po velkých Hannibalových úspěších v Itálii uchýlil Fabius Maximus Kunktator k úhybné taktice (str. 498). Správně nepochopil, jak se zdá, ani pravomoc biskupů v raném křesťanství, když ji pokládá za dohlížitelskou moc nad záležitostmi křesťanských obcí celých krajů (str. 663), ani vznik výrazu „pagani“ s významem nekřesťané, pohani, když jej klade již do II. stol. n. l. (str. 665). Vyslovit souhlas nelze ani s tvrzením, že Konstantin I. prohlásil r. 330 oficiálně hlavním městem římské říše Konstantinopol (str. 679), neboť toto nové město bylo zcela zrovnoprávněno s Římem až r. 359 za vlády Konstancia II. Konečně i překlad latinského výrazu „orbis terrarum“ z Ciceronovy

prvé řeči proti Katilinovi jako zaměkoule (str. 574) je nejen nepřesný, nýbrž také politickým představám Římanů neodpovídající. Nanejvýš problematické jsou ostatně i překlady či interpretace některých jiných latinských slov (consul na str. 477, Caudex na str. 493, presbyteros na str. 662) a zcela pochybená je etymologie substantiva „caeremonia“, spojovaná naivně se jménem bohyně Ceres (str. 479).

Z římských dějin můžeme pokládat za uspokojivý a — přes některé nepřesnosti a problematické názory — také za spolehlivý výklad o posledním století republiky a o prvních dvou stoletích principátu. Vadí nám tu však více než kdekoli jinde v knize časté nabubřelé výrazy a fráze, působící mentorsky.

Mnohem střízlivěji i po této stránce jsou psány oddíly o východních a řeckých dějinách. Ale i jim musíme leccos vytknout, jak pokud jde o koncepci, tak pokud jde o některé jednotlivosti. Za problematické můžeme pokládat hned zařazení dějin Mezopotámie před dějiny Egypta, ačkoli má Egypt podle přiložené synchronizační tabulky starověkého Východu ve vzniku třídní společnosti časový primát. Měla-li ovšem redakce na mysl to, že lze při výkladu dějin sumersko-akkadsko-babylónských objasnit podle pramenů lépe a průkazněji vznik státních celků, panovnické moci i jiných institucí třídně diferencované společnosti, měla toto hledisko výslovně zdůvodnit. O vážnějším nedostatku, o přečeňování otroků v orientálních společnostech, byla již zmínka. Za velkou slabinu výkladu o řeckých dějinách pokládáme mimo značně odbyté helénistické období také to, že v celé knize nenajdeme nic souvislejšího o sicilských Řecích a že v ní není ani zmínky o typických představitelích pozdní řecké tyrannidy, jakými byli syrakušští vládcové Dionýsios I. a Agathokles.

Z jednotlivostí nás neuspokojuje poučení o orientální chronologii na str. 86 n., neboť jen málo vystihuje konkrétní problémy (chybí např. definování dlouhé chronologie) a nesnaží se ani na tomto místě, ani na str. 164 n. blíže objasnit, jak se studiem egyptského kalendáře dospělo k některým pevným datům; poznámka o „periodě hvězdy Sopdet“ je totiž v této souvislosti jen zcela mlhavá. Zploštěn je i problém etnické a jazykové příslušnosti starověkých Makedoňanů. Makedonie se totiž v učebnici pokládá na jedné straně za součást řeckého světa (str. 268, 396), kdežto na straně druhé se o jejím starověkém obyvatelstvu praví, že hovořilo jazykem blízkým sice řečtině, ale přesto pro Řeky nesrozumitelným (str. 396). Autoři učebnice obešli ostatně mlčky i tu otázku, kdy a jak se stali Makedoňané lidmi užívajícími řečtiny jako spisovného jazyka. V knize se též přečeňuje význam Attiky v době před Peisistratovou tyrannidou, když se na str. 307 píše, že prý ta oblast byla nejrozvinutějším řeckým otrokářským státem od VII. stol. př. n. l.

Povrchní a z hlediska strategického prakticky nevysvětlitelné je líčení řecké obrany u Thermopyl r. 480 př. n. l. (str. 330); vřdyt Hérodotos (VII 220) jasně konstatuje, že král Leonidas odeslal většinu svého vojska od Thermopyl teprve tehdy, když zjistil, že se dostane do obklíčení. Výklad o Alkibiadově smrti na str. 373 je pak zmatený ze dvou důvodů: Alkibiades byl totiž zavražděn až po úplné porážce Athén v peloponéské válce a nadto byl zavražděn na příkaz Farnabaza, perského satrapy v Malé Asii. Je-li v kapitole o oslabení perské říše na str. 220 zmínka o tažení Kýra Mladšího proti Artaxerxu II., neměl tam být opomenut proslulý návrat jeho řeckých žoldnérů z nitra perské říše. Pochybné je i tvrzení na str. 423, z něhož vyplývá, jako by byl Arátos v dobrých stycích i s ptolemaiovským Egyptem i s antigonovskou Makedonií. Tyto dvě helénistické velmoci stály totiž v egejské oblasti proti sobě jako nepřátelské a také Arátos se svým dobytím Korinta jevil dlouho jako bojovník proti makedonskému panství v Řecku; důvod jeho pozdějšího spojenectví s Antigonem Dósnem proti Kleomeni III. je vysvětlen správně na str. 425.

V povrchním až nedbalém výkladu o výtvarném umění helénistického období (str. 438n.) nelze souhlasit se sovětským autorem, že je Pergamský oltář jednou z nemnohých dochovaných památek antického umění (rus. orig. str. 424), ani s českým překladatelem, podle něhož je

tento oltář „jedním (sic!) z nečetných památek antického umění, které se nám zcela zachovaly“ (str. 439). Znamená-li v této větě adverbium „zcela“ totéž co „v úplnosti“, pokládá překladatel Pergamský oltář v té podobě, jak je instalován v Berlíně, neprávem nejen za úplný, nýbrž i za zcela původní, tj. nijak nedoplňovaný. Překonaný je nyní mimochodem i názor, že byl proslulý chrám v jihoitalské Poseidoni neboli Paestu zasvěcen bohu Poseidónovi (str. 298); proto je třeba dát v knize přednost odchylnému textu pod fotografií tohoto chrámu na str. 473.

Dotkl jsem se již na jednom místě českého překladu, k jehož kladům patří nesporně to, že tu a tam doplňuje originál o některé nové poznatky (např. na str. 438 je text doplněn o Menandrovu komedii *Dyskolos*, nedávno objevenou). Avšak pro uživatele učebnice bude opět užitečné, upozorním-li na několik nedopatření, kterých jsem si při čtení knihy všiml. Od grecizovaných foinických názvů prvních písmen nepochází slovo *abeceda* (str. 181), ale „alfabeta“ (rus. *alfavit*). Hunové se čínsky nazývali *Siung-nu*, a nikoli Čou (str. 241). Osady v Chalkidice založili většinou přistěhovalci z Chalkidy, a nikoli z Chalkidiky (str. 295). Alexandros se neoženil s perskými královnami (str. 405), nýbrž s princeznami. Za prapředka Juliů nebyl pokládán Julius (str. 464), ale Julus. Otec císaře Nerona se jmenoval Gn. Domitius Ahenobarbus, a nikoli Ahenobarba (str. 620). Druhým úředníkem ve sboru athénských archontů byl *basileus*, a nikoli *basileos* (str. 309). Mimoto je v české učebnici při nejmenším málo srozumitelné, mluví-li se o tom, že kolóni odváděli obroky (str. 652, 682); v ruském originále sice tento termín je, ale český čtenář by jistě lépe porozuměl slovu *nájemné* nebo *pachtovné*.

Srovnáváme-li ruský originál s českým překladem, je nápadný především rozdíl v úpravě, neboť jen české vydání obsahuje obrázkový materiál, jenž sice učebnici cenově zdražil, ale jenž jí zato dodal větší názornosti. Proti vydání ruskému nemá však vydání české žádnou mapovou přílohu, spokojující se jen mapkami v textu, z nichž některé jsou bohužel málo přehledné (na str. 219 je nadto ohyba v legendě a na str. 498 je tisková chyba v titulku pod plánek bitvy u Kann). Při srovnávání musíme ovšem mít na zřeteli také poněkud jiné určení učebnice v SSSR a v ČSSR. Ruský originál je totiž napsán pro studenty pedagogických institutů, kdežto český překlad byl pořízen především pro potřebu studentů historie na filosofických fakultách. Je proto škoda, že se při vydání překladu upustilo od cíle, který sledoval před desíti lety F. Stiebitz, a že vyjma jedinou poznámku překladatele úseku o prvobytně pospolné společnosti (str. 35) a vyjma několik poznámek redakce k dějinám starověkého Egypta (str. 129, 135, 136, 149, 153, 157, 161, 162, 163) neuznali ani překladatelé, ani ti, kdož překlad odborně přehléželi, za vhodné nic proti ruské verzi blíže vysvětlit nebo komentovat. Tak se tedy dostává do rukou budoucím našim historikům vysokoškolská učebnice, která téměř nikde nepoukazuje na nějakou problematiku a ve které jsou často i hypotézy povyšovány na fakta zdanlivě nesporná. Takto byly ponechány bez komentáře i některé nedostatky v kapitolách pojednávajících o pramenech (např. dochování eposu o *Gilgamešovi* na str. 118, autorství homérských eposů na str. 282, opominutí *Pompeia Troga* a *Plutarchova Ágida IV. a Kleomena III.* mezi literárními prameny k dějinám helénistickým na str. 407 i opominutí *Liviovy závislosti na Polybiovi* na str. 442 n., popletený výklad o *Aureliu Viktorovi* na str. 448, aj.); stejně bez jakéhokoli komentáře zůstaly mezerovité údaje o základní novodobé historiografii, v níž zvlášť velký důraz na zásluhy ruské vědy poslouží sice sovětským, ale méně již českým studentům. Česká redakce se ovšem snažila tuto disproporci vyrovnat zčásti v seznamu literatury, do něhož zahrнула i základní české práce z oboru antických dějin a antické kultury, ale bohužel nikoli již práce českých orientalistů.

Mám-li se závěrem vyjádřit k otázce, zda bylo zapotřebí český překlad *Đjakovovy* a *Kovaljovovy* učebnice dějin starověku vydat, zaujmu k ní stanovisko kladné, poněvadž příručky, kterých na filosofických fakultách studenti historie doposud používali, byly pro ně jako učebnice rozsahem příliš náročné. Tím ovšem nechci říci, že by si nyní těch příruček nemusili již studenti všimnat (doporučovat budeme zejména četbu *Maškinových Dějin starověkého Říma*), ani nechci vzbudit dojem, že by nás mohla ta učebnice, která je zde předmětem mé úvahy, trvaleji uspokojovat

Spatřuji v ní totiž knihu, která nám jen přechodně může nahradit původní českou vysokoškolskou učebnici starověkých dějin a které mohou studenti historie na univerzitách s úspěchem užívat pouze tehdy, když budou zároveň v přednáškách živým slovem učitele uváděni do hlubší problematiky svého oboru.

Josef Češka

Cronica domus Sarensis — Kronika kláštera Žďárského. Úvod napsal a latinský text revidoval *Jaroslav Ludvíkovský*. Přeložil *Rudolf Mertlík*. Historické poznámky napsal *Metoděj Zemek*. K vydání připravili *Josef Pohanka* a *Metoděj Zemek*. Pro Měst. NV Žďár nad Sázavou vydalo Krajské nakladatelství v Brně 1964. Stran 258.

Na nově vydanou Kroniku kláštera Žďárského se již krátce poté, co vyšla, objevilo v odborném i kulturněpolitickém tisku více ohlasů, než kolik bývá obvyklé u publikací památek staré české a česko-latinské literatury (Anežka Vidmanová ve Zprávách Jednoty klasických filologů 1964/3, Antonín Škarka v Listech filologických 1965/1, František Svejkský v České literatuře 1965/2, Josef Válka v Hostu do domu 1964/10). Lze to podle mého soudu přičítat i skutečnosti, že kniha, která zde byla čtenáři předložena, splňuje právě tak požadavky, kladené na publikaci s vědeckými ambicemi, za což vděčí vydavateli latinského textu a autorovi úvodu, Jaroslavu Ludvíkovskému, jako potřeby široké kulturní veřejnosti; o to druhé se zasloužili překladatel Rudolf Mertlík a grafik Metod Kaláb. Práce redaktorů Josefa Pohanky a Metoděje Zemka, fotografické faksimile vydávaného rukopisu, pořízené Adolfem Rossim a historický úvod Metoděje Zemka, jakož i ostatně i úvod Jaroslava Ludvíkovského, posloužily rovným dílem oběma účelům a pomohly z nové Žďárské kroniky vytvořit půvabný a přitažlivý celek.

Text Žďárské kroniky, zachovaný jedině v rukopise Vratislavské universitní knihovny IV. Duod. 1 a tištěný dodnes (od roku 1854) třikrát, zde Jaroslav Ludvíkovský prakticky vydává znovu: srovnal totiž rukopisný text této památky s edicí Roepellovou (Vratislav 1854), Emlerovou (FRB II, 2, 1875) a Dieterichovou (MGH, S XXX, 1, 1896) a na řadě míst přináší vlastní emendace. Sledujeme-li pozorněji poznámky k úpravě latinského textu (na str. 227—228) a rekonstruujeme-li si editorův postup srovnáním vydaného textu, faksimile rukopisu a různorodých v dosavadních edicích, přesvědčujeme se znovu o vydavatelově bystrém postřehu v ediční a textové kritické práci.

Dílem Jaroslava Ludvíkovského je rovněž úvod, věnovaný Žďárské kronice jako literárnímu dílu. Na tuto památku se totiž dodnes většinou pohlíželo pouze jako na historický pramen — ednak z toho důvodu, že skutečně hojně historických informací poskytuje (tak o ní také psali badatelé, o nichž se zmiňuje Metoděj Zemek na str. 258), jednak proto, že její vydavatel ve FRB Josef Emler jí odmítavým posouzením autorova jazyka a stylu upěl všechnu literární hodnotu. Výsledkem Ludvíkovského literárněhistorického bádání o Žďárské kronice je tedy to, že rehabilitací autorovy latiny, jeho umění verše i literárního vyjadřování, vrátil Kronice kláštera Žďárského její nálezité místo ve vývoji česko-latinské literatury. Konstatuje, že „tam, kde Jindřich nezápasí s látkou příliš nepoddajnou, píše verše dosti slušné, a toto uznání je možno bez rozpaků vzdát závěrečným pasážím jeho skladby“. Ukázal, že autor Kroniky, Jindřich, dovedl s dějiny kláštera spojit vylíčení svých osobních příběhů, že jeho vyprávění vyniká názornou konkrétností, s níž líčí fragmenty ze svého života i ze života svých současníků. Zvláštní zmínky zasluhuje Ludvíkovského upozornění na Jindřichovo zacházení s motivem krutosti smrti, při němž autor využil podobně jako jiní autoři (J. Ludvíkovský uvádí Jana ze Šitboře) skladeb, přičítaných Bernardovi z Clairvaux, a na příbuznost příslušného místa Kroniky s jiným motivem spóru se smrtí, vycházejícím z Nova Poetria Galfreda de Vino Salvo a u nás užitým u Jindřicha z Isernie a v Kronice české Jindřicha Heimurského.

Především ale objevil Jaroslav Ludvíkovský české literární historii novou postavu: Jindřicha